

Abejonių kyla dėl darbe pasiūlytos dalyvių funkcijų klasifikacijos. Čia vienoje eilėje su funkcijomis grupėmis (atributinė, prieviksminė, prielinksninė vartoseną) atsidūrė grupės, išskirtos pagal konteksto pobūdį, pavyzdžiui, dalyviai konstrukcijose su bendratimi (p. 55–56), dalyviai lyginamuosiuose posakiuose (p. 62–65), dalyviai jaustukų reikšmę turinčiuose posakiuose (p. 69–70). Skyriuje „dalyviai kaip jungtys“ (p. 73–74) duodami atvejai, priklausantys kartu kitiems vartosenos tipams: netiesioginei nuosakai ir perifrastiniams laikams. Toks klasifikacinių grupių kryžavimasis gretinant gali sukelti keblumą, nes vargu ar kas nors dar panorės taip skirstyti.

Apskritai autorė atliko baltų kalbotyrai naudingą darbą. Jį reikėtų tęsti remiantis latvių liaudies kalbos bei tautosakos duomenimis, kartu apskaičiuojant atskirų formų ir vartosenos tipų santykius bei koreliaciją. Statistiškai ištyrę lietuvių kalbos dalyvių funkcijas galėtume jas nuosekliai palyginti abiejose kalbose ir gauti sinchroninei bei diachroninei sintaksei svarbių rezultatų.

V. Ambrazas

Bergmane A., Blinkena A. **Latviešu rakstības attīstība**. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīgā: Zinātne, 1986. 434 p. +48 fotokop.

Tai Latvijos TSR Mokslų Akademijos A. Upyčio lietuvių kalbos ir literatūros instituto kolektyvo rengiamos plačios latvių literatūrinės kalbos istorijos pirmoji knyga, skirta latvių rašybos ir skyrybos raidai apžvelgti. Kitose knygose numatoma duoti latvių literatūrinės kalbos morfologijos ir sintaksės kitimų charakteristiką nuo pat šios kalbos kūrimosi pradžios ligi dabartinių laikų. Tai gi planuojamąją plačią latvių literatūrinės kalbos istoriją, matyt, sudarys keletas tomų, parašytų pagal atskirus lygmenis.

Kad tokio pobūdžio latvių literatūrinės kalbos istorija pradedama nuo rašybos ir skyrybos raidos apžvalgos, tai visai natūralu. Rašyba, ypač grafika, kaip žinoma, yra būtiniausia kiekvienos literatūrinės kalbos reiškimosi sąlyga, be kurios neįmanomas nė pats šio kalbos tipo egzistavimas. Todėl neištyrus rašybos, visų pirma raidyno, susidarymo bei plėtojimosi proceso, negalima tiksliau atskleisti nei literatūrinės kalbos fonologijos, nei morfologijos raidos.

Knygos turinį sudaro trumpa pratarmė (p. 3), įvadas (p. 4–17), 6 pagrindiniai skyriai (p. 18–381), literatūros sąrašas (p. 382–396), šaltinių sutrumpinimų sąrašas (p. 397–410), biblijos knygų sutrumpinimų sąrašas (p. 410–412) ir dvi reziumė: viena rusų (p. 413–421), antra – vokiečių (p. 422–430) kalba. Kieno rašyta pratarmė ir įvadas, knygoje nepažymėta, bet turinyje prie pagrindinių skyrių jau nurodytos autorių pavardės. Iš to nurodymo matyti, kad pirmuosius keturis skyrius „Latviešu grafētikas izveide“, p. 18–79, „Galveno latviešu valodas ortogrāfijas normu izveide“, p. 80–107, „Raksturīgākās norises latviešu literārās valodas fonēmu sistēmas izveidē“, p. 108–130, ir „Galveno latviešu valodas pareizrunas normu izstrāde“, p. 131–172) yra parašiusi A. Bergmanė, o likusius du („Lielo burtu lietošana“, p. 173–193, ir „Interpunktijas attīstība“, p. 194–381) – A. Blinkena, kuri buvo ir visos knygos atsakomoji redaktorė. Literatūros sąrašą suminėta 515 vienetų (tarp jų 378 latvių, 62 rusų ir 75 vokiečių, lietuvių ir kt. kalbomis). Šaltinių sutrumpinimų pateikta 455 vienetai. Į paskutinįjį skyrių dar įdėtos 48 faksimilės, iliustruojančios įvairių amžių latvių kalbos spaudinių ir rankraščių ištraukas.

Pirmajame skyriuje iš pradžios duodama bendra latvių grafetikos¹ kūrimosi apžvalga, paskui rašoma apie perėjimą nuo gotikinio rašto prie antikvos latviškuose spaudiniuose, apie latvių litera-

¹ *Grafetika* autorių suprantama kaip „visuma grafinių ženklų, atspindinčių raštuose kalbos garsus – fonemas“ (p. 17).

tūrinės kalbos balsinių, priebalsinių ir dvibalsinių fonemų žymėjimą įvairiais istoriniais laikotarpiais Skyriaus pabaigoje trumpai paliečiamas skiemens intonacijos ir kirčio žymėjimas.

Antrajame skyriuje apžvelgiamas svarbiausių latvių kalbos ortografijos normų kūrimasis, fonetinio ir morfologinio rašybos principo taikymas vokalizmo ir konsonantizmo kitimo atvejais, tikrinių vardų rašymas, žodžių rašymas drauge ir skyrium, žodžio dalių kėlimas.

Trečiajame skyriuje apibūdinamos fonemos /o/, ō/, /eu/, /oi/, /ou/, /f/, /x/, /r'/ ir jų rašyba įvairių epochų latvių rašto paminkluose, o ketvirtajame – svarbiausių latvių kalbos tarties normų kūrimasis. Aptariant tarties normų kristalizavimąsi, iš pradžios čia kalbama apie balsių kiekybę įvairiose pozicijose, apie balsių ir dvibalsių kokybę, o paskui apie priebalsių kiekybę ir kokybę, priebalsių pozicinius ir istorinius kitimus.

Ketvirtasis skyrius skirtas didžiųjų raidžių vartosenos, jų stilistinių funkcijų istorinei apžvalgai, o penktasis ir šeštasis – latvių skyrybos (interpunkcijos) raidai nušviesti.

Latvių skyrybos kūrimasis ir plėtojimas knygoje apžvelgiamas dviem aspektais – pagal atskirus skyrybos ženklus (pradedant tašku ir baigiant skliausteliais) ir pagal tų ženklų funkcijas bei vartojimą svarbiausiose sintaksinėse konstrukcijose (plg. poskyrių antraštes: „Pieturzimes modalitātes izteikšanai“, „Pieturzimes lietojums starp teikuma komponentiem saliktā teikumā“ ir pan.).

Jau iš šios turinio apžvalgos nesunku suvokti, kad pirmoji latvių literatūrinės kalbos istorijos knyga yra stambi ir rimta lingvistinė studija, rodanti ne tik didelį minėto latvių kalbininkų kolektyvo užmojų, bet ir pasiektus nemažus mokslo tiriamojo darbo rezultatus.

Nepretenduojuojant į bent kiek išsamesnį kalbamosios knygos vertinimą (ją išsamiai ir kvalifikuotai be abejo, įvertins patys latvių kalbininkai), norėtusi čia atkreipti dėmesį tiktai į vieną šios knygos principinio pobūdžio naujovę, liečiančią latvių literatūrinės kalbos kūrimosi pradinį etapą.

Ilgą laiką latvių kalbotyroje vyravo koncepcija, kad latvių literatūrinės kalbos pradžia sietina su latvių tautosaka. Tokios koncepcijos žymiausias atstovas buvo A. Uozuolas, kuris tautosakos kalbą laikė savotiška literatūrinės kalbos forma². Tačiau taip traktuojant literatūrinę kalbą pradinio jos kūrimosi etapo chronologiškai apskritai neįmanoma apibrėžti, kaip negalima aiškiau chronologizuoti ir pradinio tautosakos formavimosi periodo.

Latvių literatūrinės kalbos tautosakinės kilmės koncepcijai atsirasti bene daugiausia turėjo įtakos dvi priežastys: 1) deformuotų kalbos reiškinių gausumas senojo periodo (XVI–XVIII a.) latviškuose raštuose ir 2) literatūrinės kalbos, kaip „kalbos meistrų išpuoselėtos liaudies kalbos formos“ („literārā valoda ir tautas valodas forma, ko izkopusi valodas meistari“)³ supratimas. Veikiausiai dėl šių priežasčių senojo periodo latvių rašto paminklai nebuvo laikomi latvių literatūrinės kalbos istorijos šaltiniais ir senojo periodo raštų kalba („Veclatviešu rakstu valoda“) atribojama nuo literatūrinės kalbos („literārā valoda“). „Līdz pat 19. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem, tas ir, līdz pat mūsdienai latviešu literārajai valodai, jēdzieni rakstu valoda un literārā valoda tātad šķirami. Līdz tam laikam latviešu literārā valoda eksistēja metriski saistītajos folkloras sacerējumuos kā mutvārdu valoda uz dialektālas bāzes“⁴, – rašė A. Uozuolas.

Kad šitoks „literatūrinės kalbos“ ir „raštų kalbos“ sąvokų atribojimas ir latvių literatūrinės kalbos identifikavimas su tautosaka yra abejotinas dalykas, jau prieš 20 metų buvo rašyta A. Uozuolo knygos „Veclatviešu rakstu valoda“ recenzijoje⁵.

Šiuo tarpu pravartu tiktai pridurti, kad tų abejonių pagrįstumą ir reikalą peržiūrėti tradicinę koncepciją pajuto ir recenzuojamos knygos autorės bei redaktorės. Matyt, dar prieš rašant šią kny-

² Žr. Ozols A. Latviešu tautasdziesmu valoda. Rīgā, 1961. Lpp. 21.

³ Ozols A. Veclatviešu rakstu valoda. Rīga, 1965. Lpp. 9.

⁴ Ten pat. P. 8.

⁵ Žr. Baltistica. 1966. T. 11(2). Lpp. 220.

ga, joms iškilo klausimai, nuo kada pradėti latvių literatūrinės kalbos istoriją ir su kuo (tautosaka ir/ar senojo periodo raštas) sieti jos kūrimosi pradinį etapą. Laikantis A. Uozuolo koncepcijos, latvių literatūrinės kalbos istorijos pradžios, kaip minėta, apskritai nebūtų galima nustatyti, be to, už šios istorijos ribų reikėtų palikti visus XVI – XIX a. pirmosios pusės latvių raštus, tarp jų ir tuos, kurie neabejotinai nusipelno platesne prasme suprastos literatūrinės kalbos paminklo vardo (pvz., G. Mancelio, E. Gliko, F. Stenderio). Todėl visai pagrįstai A. Blinkena 1985 m. paskelbtame straipsnyje „Par latviešu literārās valodas sākotni“⁶ rašė, kad latvių literatūrinės kalbos istorijos šaltiniu laikytini ir senieji (XVI – XVIII a.) latvių raštai.

Šitoks naujas požiūris atsispindi ir recenzuojamoje knygoje, kurios įvade taip pat akcentuojamas latvių senųjų rašto paminklų vaidmuo latvių literatūrinės kalbos raidoje: „Ne jau pēc burvju mājiena no kroplajiem, vietām par grūti saprotamajiem pirmajiem latviešu rakstos iespiestajiem tekstiem varēja rasties tagadējā bagātā, precīzā un izkoptā latviešu literārā valoda“ (p. 11).

Senajo periodo latvišķu raštu įjungimas į latvių literatūrinės kalbos istoriją ir jų laikymas vienu iš šios kalbos šaltinių, žinoma, dar neišsprendžia sudėtingos latvių literatūrinės kalbos pradinio etapo chronologizacijos problemos. Turint galvoje senųjų latvišķu raštų specifiką (tai, kad juose apstu iškraipytų, deformuotų latvių kalbos lyčių) galbūt ne kiekvieną senojo periodo latvių rašto paminklą ir reikėtų laikyti latvių literatūrinės kalbos paminklu. Taigi dar turėtų iškilti nelengva pastarųjų atrankos problema, kurios neišsprendus vargu ar būtų galima nustatyti ir latvių literatūrinės kalbos kūrimosi pradžią.

Gerai, kad recenzuojamosios knygos autorių literatūrinė kalba neidentifikuojama su tautosakos kalba, kaip tai buvo linkstama daryti tradicinės koncepcijos šalininkų. Tačiau kaip anksčiau, taip ir dabar abejonių kelia ir šioje knygoje išlikęs „literatūrinės kalbos“ ir „raštu kalbos“ sąvokų skyrimas. Jų skyrimas (ypač turint galvoje deformuotų lyčių gausumą pirmuosiuose latvių raštuose) yra galimas, bet kažin ar tikslingas? Viena, dėl to, kad tai yra labai artimos sąvokos: literatūrinė kalba, jeigu ji suprantama kaip daugiau ar mažiau sunorminta įvairių raštų, literatūros (plačia šio žodžio prasme) kalba, jau savaime implikuoja „raštu kalbos“ sąvoką. Antra, skiriant tas sąvokas, o juo labiau jas priešpriešinant, sunku nustatyti tiek latvių literatūrinės kalbos kūrimosi pradinę ribą, tiek šio kalbos tipo santykį su „raštu kalba“.

Pagaliau trečia, skiriant tas sąvokas, gerokai sukomplikuojamas latvių literatūrinės kalbos istorijos aprašas, nes tokiu atveju turėtų būti rašomos dvi „rašytinės kalbos“ istorijos: raštų kalbos istorija ir literatūrinės kalbos istorija. Todėl bene tikslingiau būtų neskirti minėtų sąvokų ir vartoti vieną **literatūrinės kalbos** ar **rašomosios kalbos** terminą tiek senojo, tiek naujojo periodo „rašytinei kalbai“ vadinti (pridedant prie šio termino pažyminius **nacionalinė, dabartinė, bendrinė** ar kt., kai būtina skirti naująjį periodą nuo senojo).

Priešingu atveju, t. y. vartojant visiškai skirtingus terminus („raštu kalba“ ir „literatūrinė kalba“), ne tik eksplicitiškai neišreiškiamas ryšys tarp tų periodų, bet ir sunku išvengti tam tikrų interpretacinio pobūdžio prieštaravimų, terminologinio įvairavimo. Tai galima pastebėti ir recenzuojamojoje knygoje, kurioje, kalbant apie senąjį periodą, terminai „raštu kalba“ ir „literatūrinė kalba“ neretai vartojami pramaišiu (žr. p. 3, 108, 109 ir kt.). Todėl jau pats kalbos ir rašybos faktų interpretavimo nuoseklumas reikalautų vienodesnių terminų.

Grįžtant prie recenzuojamosios knygos tiesioginio objekto – latvių rašybos ir skyrybos raidos analizės, reikia pasakyti, kad ta analizė yra labai detali, paremta gausiais įvairių epochų latvių rašytinių šaltinių duomenimis. Tačiau nemažiau svarbi tokios rūšies darbe ir sintezė, gausybės įvairių duomenų apibendrinimas pasirinktos tam tikros teorinės koncepcijos pagrindu. Šiam pastarajam tikslui knygos autorių kūrybiškai panaudoti tiek tarybinių grafemikos specialistų (T. A. Ami-

⁶ Žr. Karogs. 1985. Nr. 11. Lpp. 143–148.

rovos, S. M. Kuzminos, R. V. Makarovos ir kt.), tiek ir užsienio lingvistų (R. Baudušo, J. Gelbo, H. Šmidto ir kt.) tyrinėjimai.

Tiesa, skyrybos raidai nušviesti didelė paspartis buvo 1969 m. išėjusi stambi A. Blinkenos monografija⁷, bet rašybos kūrimosi bei plėtojimosi procesui atkurti reikėjo atlikti nemaža ir naujų kruopščių tyrinėjimų. Be to, nagrinėjant rašybos plėtojimąsi, nebuvo galima išleisti iš akių su ja glaudžiai susijusių fonologijos ir fonetikos dalykų, o skyrybos raidą – sintaksinės struktūros analizės. Todėl recenzuojamosios knygos autorėms buvo nelengva aprėpti tokią įvairiarūšę problematiką ir pateikti sintetinį kelių šimtmečių latvių literatūrinės kalbos gramatikos, ortografijos ir punktuacijos vaizdą.

Visa tai turint galvoje, gali būti suprantami ir pateisinami tiek anksčiau minėtieji terminologinio pobūdžio nenuoseklumai, tiek kur ne kur pasitaikantys interpretacinio pobūdžio netikslumai (pvz., p. 18 tvirtinama, kad semitai perėmę raidyną iš graikų, o ne atvirkščiai, p. 413 ortografija ir punktuacija laikomos kalbos mokslo atšakomis ir kt.). Tačiau tai iš esmės nesumenkina didelio ir reikšmingo darbo vertės. Juo gražiai pradėta būsimoji keliatomė latvių literatūrinės kalbos istorija, kuri, galima manyti, bus vienas iš žymiausių mūsų amžiaus pabaigos baltistikos laimėjimų.

J. Palionis

Zeps V. J. *The Placenames of Latgola: A Dictionary of East Latvian Toponyms*. Madison (University of Wisconsin): Baltic Studies Center, 1984. XLVI. 632 p.

Рецензируемая работа В. Я. Зепа является первым большим монографическим собранием топонимов Латгалии. До опубликования этого труда относительно небольшая часть топонимов Латгалии была представлена только в работах Я. Эндзелина¹, однако не были включены, как правило, топонимы, извлеченные из исторических источников. Поэтому работу В. Я. Зепа специалисты по латышской и балтийской топонимике встретили с большим интересом.

Рецензируемый труд В. Я. Зепа состоит из 46 с. предисловия и 632 с. собственно словаря топонимов. В течение 20 лет автор собрал 20 тыс. названий местностей Латгалии, которые имеют 10 тыс. разных типов и 65 тыс. вариантов. Кроме того, работа снабжена 125 картами: в них представлены границы волостей по административно-территориальному делению Латвии в 1935 г. и локализации деревень, а также территория, охватываемая источниками исследования и т. д. Официальные названия Латгалии представлены на латгальском диалекте. Часть топонимов, извлеченных автором из трудов Я. Эндзелина, энциклопедий и карт Латвийской армии, приведены в транспонированной латышской литературной форме без указания на это обстоятельство, что может затруднить пользование данным трудом для неспециалистов по латышской диалектологии. Книга посвящается известным и неизвестным рукописным копиям латгальских книг тех периодов, когда их печатание было запрещено.

Для своего словаря автор собирал данные а) примерно от 100 информантов, в 1944–1945 гг. эмигрировавших из Латгалии в США, Канаду, Австралию и т. д.; б) из работ по топонимии; в) из карт Латвийской армии, изданных в 1922–1940 гг.; г) из различных истори-

⁷ Blinkena A. *Latviešu interpunkcija*, Rīgā. 1969. 410 lpp.

¹ Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1956. 1 d., 1 sēj. – XXII, 425 lpp.; *Idem*. *Latvijas PSR vietvārdi*. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1961. 1 d., 2 sēj. XI. 505 lpp.; *Idem*. *Darbu izlase*. Rīga: Zinātne, 1981. 4 sēj., 1 d., 275–302 lpp.